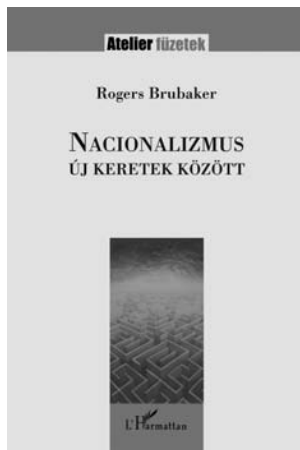

KÖNYVISMERTETÉSEK

Rogers Brubaker:
Nacionalizmus új keretek között.
L'Harmattan–Atelier: Budapest,
2006. (Atelier füzetek)

Az 1996-ban megjelent kötet áttörést jelent a nacionalizmus-kutatásban. A kötet írásai elsősorban módszertani szempontból jelentősek, ám nem hanyagolhatók el az esettanulmányok sem. Rogers Brubaker ebben a kötetében fekteti le a nacionalizmusról, a nemzeti mivoltról szóló módszertani programját, amit a későbbiekben részletesebben is kimunkál. Pierre Bourdieu munkásságára és az „új institucionalista” szociológiára támaszkodva Rogers Brubaker összehasonlítja korunk és a két világháború közti időszak nacionalizmusait, és elméleti szempontból árnyalt, történelmi vonatkozásokban gazdag képet ad az „Új Európa” egyik legfontosabb problémájáról. Brubaker javaslata szerint a nemzetet nem ténylegesen létező entitásként, elemzési kategóriaként kell értelmezni és elemezni, hanem mint intézményesült formát, gyakorlati kategóriát, esetleges eseményt. Ezek a kérdések képezik *A nemzeti mivolt újragondolása: a nemzet mint intézményesült forma, gyakorlati kategória és esetleges esemény* fejezet tárgyát. Brubaker egyik legismertebb írása, a *Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok és anyaországok az új Európában* az egyik leggyakrabban hivatkozott tanulmány a térség különböző nacionalizmusaival foglalkozó szerzőknél. Brubaker a nacionalizmus képviselője alapján határozott meg típusokat, így a nemzetállami nacionalizmust, a nemzeti kisebbségek nacionalizmusát és az anyaországi nacionalizmust. Ezeknek egymásra hatása, egymás nacionalizmusaira adott válaszainak elemzéséből érthető meg a nemzeti kérdés a térségünkben.

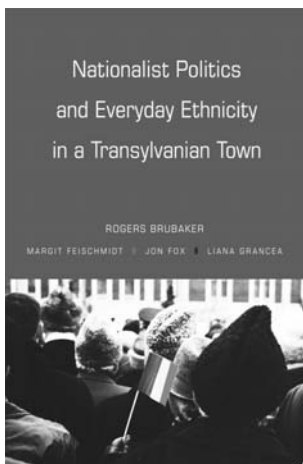
A nemzeti mivolt és a nemzeti kérdés a Szovjetunióban és utódállamaiban – egy *institucionalista elemzés tükrében* fejezetében bemutatja, hogy az antinacionalista politikát folytató Szovjetunió, szándéka ellenére, hogyan intézményesíti a nemzeti mivoltot, megágyazva ezáltal a rendszerváltás utáni

nacionalista politikának. A *Nemzetiesítő államok a régi és a mai Új Európában* fejezetben Lengyelország példáján mutatja be, hogyan alkalmazta az első világháborút követően az állam a kirekesztő és befogadó politikát a homogén nemzetállam megteremtése érdekében.

A kötet által felvetett kérdések megkerülhetetlenek mindazok számára, akik térségünk nacionalizmusaival foglalkoznak és egyben a nacionalizmusról való elméleti gondolkodás egyik alapműve.

A fordítót – Erdősi Pétert – dicséret illeti nemcsak a kifinomult stílus miatt, hanem azért is, mivel sikerült az igen nehezen fordítható fogalmakra megfelelő magyar terminológiát találnia.

Rogers Brubaker, Feischmidt Margit, Jon Fox és Liana Grancea: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2006.

Eric Hobsbawm egy helyen így fogalmazott: a nemzet, a nacionalizmus – tudjuk – fentről konstruált fogalmak, de nem fogjuk megérteni őket mindaddig, míg „alulról” is meg nem vizsgáljuk őket, a mindennapi életüket élő és abban gondolkodó emberek értelmezéseinek, reményeinek, igényeinek, valahová tartozásának és érdekeinek szintjén. Erre a feladatra vállalkozik egy most megjelent könyv, amelynek szerzői szociológiai, antropológiai és történettudományi módszereket egyaránt alkalmaznak ahhoz, hogy a nacionalizmus és az etnicitás jelenségeinek Janus-arcúságát, felülről és alulról konstruált, használt és tapasztalt módjait be tudják mutatni. A könyv empirikus anyaga Kolozsvárról származik, és e tekintetben a városi etnicitás, a kelet-közép európai nacionalizmusok és interetnikus kapcsolatok kutatói számára egyaránt hasznos olvasmány lehet. De, amiként az előszóban maguk is fogalmaztak, nem egy Kolozsvárról szóló könyvet írtak, hanem egy olyan empirikusan – többéves terepmunkával, több mint száz interjúval, megfigyelések feljegyzéseivel – megalapozott értel-

mezést, amely a jelenség, nacionalizmus és etnicitás, megértését analitikus értelemben is előbbre viszik.

A könyv két nagyobb fejezetre tagolódik. Az első része a nemzeti kérdés és a nacionalizmus múltját és jelenét tárgyalja egyre szűkülő koncentrikus körökben, amely a régiótól, Erdélyen keresztül jut el Kolozsvárig. A jelenkori nacionalizmusok és etnopolitikai konfliktusok állnak az első rész utolsó fejezetének középpontjában, ahol a szerzők a rendszerváltás utáni iskolakonfliktusokra, a kolozsvári városi terekért folytatott szimbolikus küzdelemre, valamint a magyar kisebbség reprodukciójának igen fontos kérdéseit feszegető népszámlálási-diskurzusokra koncentrálnak. A könyv második része – amely a *Mindennapi etnicitás* címet viseli – a tematikus monográfiákra nem jellemző módon kezdődik: egy *Portrék* és egy *Mindennapi elfoglaltságok* (Preoccupations) című fejezettel. A szerzők itt kifejeződő szándéka az volt, hogy az etnicitást ne önmagában mutassák be, mert – mint fogalmazznak – az etnicitás nem önálló területe a mindennapi életnek, hanem egy olyan keret, amelyben elhelyeződnek, meghatározott értelmet nyernek annak eseményei, résztvevői, körülményei.

A könyv további fejezetei érdekes, egy szavas címek alatt (*Categories, Languages, Institutions, Mixings, Migrations, Politics*) az általuk jól jelzett megközelítésekből vizsgálják az etnicitás mindennapi jelenségeit. A Kategóriák c. fejezet Brubaker, Loveman és Stamatov korábbi cikkében megjelent, majd Brubaker *Ethnicity without groups* c. könyvében (Haward UP: Cambridge, Mass, 2004.) részletesebben leírt kognitív megközelítést alkalmazza. Az intézmények vonatkozásában nem annyira azok tartalma vagy missziója, hanem társadalmi hatásai, az általuk megvalósuló etnikai reprodukció –, valamint annak korlátai – vannak bemutatva. A mikroelemzés –, amely kétségtelenül e munka egyik legnagyobb újdonsága – a nyelvhasználatról és az etnicitásnak a multietnikus helyzetekben való performatív megjelenéséről szóló fejezetekben érvényesül legjobban. Az utolsó fejezet kapcsolja össze a kétféle megközelítést úgy, hogy azt vizsgálja, miként beszélnek a politika nemzeti tematikáiról – a nacionalista politikai vezetőkről, az autonómia és státusztörvény kérdéseiről – a mindennapi életben.

A könyv epilógusa a nacionalizmus és etnicitás 90-es évekbeli kolozsvári jelenségeit nagyobb történeti és földrajzi távlatokban látni kívánók számára foglalja össze a kutatók következtetéseit. Azok pedig, akik az empíria miatt veszik kézbe ezt a könyvet, a végén találnak egy

módszertani mellékletet, amely egy párbeszéd apró részleteiben mutatja meg, hogy a mindennapi beszédben miként jön létre a különbség, a mi és az ők közötti etnikus határ.

A könyv tartalomjegyzéke itt tekinthető meg: <http://press.princeton.edu/TOCs/c8312.html>

Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.):
*Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar
és közép-európai történelemből.*

Teleki László Alapítvány: Budapest, 2006. 308 o.

A Teleki László Intézet Közép-Európai Tanulmányok Központja tavaly (2005. szeptember 22–23.) hasonló címmel megrendezett konferenciája előadásaiból összeállított kötet elméleti bevezetőjének tekinthető tanulmány szerzője, K. Horváth Zsolt igen lényegre törően foglalta össze azt a problematikát, amely kiinduló pontjául szolgált a tudományos találkozóknak: „Ha végigtekintünk a nyugati civilizáció utóbbi két és fél, három évtizedén, akkor nemhogy a kollektív emlékezet formáink hanyatlásával, visszaszorulásával találkozunk, de a memória mindent átható, a mindennapi életet is átszövő intenzív, *egyre inkább mediatisált* jelenlétét tapasztaljuk. [...] a mindent eluraló emlékezet, akár örökség, akár muzealizáció, akár az új Denkmalkultus képében jelenik meg, intellektuális, morális, kognitív értelemben, teher nemcsak a történetírás, de a szociológián, az antropológián, sőt teher minden a társadalom és kultúra kritikai megismerésében érdekelt diszciplína számára.”

A kötetben szereplő további tizennégy írás történelmi és szociológiai szempontból veszi vizsgálat alá a kollektív emlékezet alakulásának folyamatát. Elemzik az emlékezet különféle formáit, a kollektív emlékezetet alakító, befolyásoló tényezőket (az iskolától a történelmi és irodalmi műveken át a médiáig), illetve azt, ahogy a múlt személyesen megélt, vagy a kollektív emlékezetben megőrzött tapasztalatai a jelen politikai döntéseiben megjelennek, illetve azokat befolyásolják. Azokra a problémákra, amelyeket az emlékezetnek a társadalomtudományokra nehezedő egyre nyomasztóbb terhe felvet, az egyik lehetséges tudományos reakció éppen az, amelyet a kötet szerzői követnek: tudományos módszerekkel közelítenek annak különféle konstrukcióihoz, és igyekeznek feltárni

mechanizmusait. Ez a szándék és az általános kiinduló problémafelvetés alkotja tehát e tanulmányok közös érintkezési felületét.

Az egyes esettanulmányok sokszínűsége is jelzi a kollektív emlékezet konstrukciói problematikájának összetettségét és sokrétűségét, illetve, hogy modalitásainak társadalomtudományos vizsgálata hányféle területen kínál elemzési lehetőséget, vagy másképpen, mennyi témában és esetben lehetséges, sőt jogosult alakulásának, hatásainak elemzése és figyelembe vétele.

Ennek illusztrálásául, csupán felsorolásszerűen utalunk a kötetben érintett témákra. *Kovács Éva* a közelmúlt magyar történelme három epizódjának felidézésével mutat rá a kollektív emlékezet működésének sajátos módjára, és az ebből eredő tévedésekre. *Romsics Gergely* az 1990-től működő magyar parlamentben a politikai pártok Trianon emlékéhez fűződő viszonyát elemzi. *Erdősi Péter* elsősorban a 20. századi magyar múltszemlélet sajátosságait faggatja a „barokk” és a „neobarokk”, e két nálunk sajátos jelentőségre szert tévő fogalom kölcsönhatásainak és sorának vizsgálatával. *Kántor Zoltán* a nacionalizmus fogalmáról és történetéről ad lényegre törő összefoglalást. *Lajtai L. László* és *Czoch Gábor* egymást jól kiegészítő tanulmányaikban a 19. század első, illetve második felének kollektív magyar történelmi emlékezte alakulását vizsgálják az iskolai tankönyvek, illetve a történettudományos munkák szerepe és hatása szempontjából. *Albert Réka* az Alföld mint magyar nemzeti táj kialakulásának folyamatát és e sztereotípiá komponenseit elemzi. *Viczián Zsófia* a családi emlékezet kérdését feszegeti egy középnemesi család önmagáról írt története alapján. *Filep Tamás Gusztáv* a két világháború közötti magyar legitimisták politikai törekvéseinek és a jogfolytonosságról vallott nézeteinek jobb megértéséhez és bemutatásához idézi fel e csoport múltértelmezését. *Ablonczy Balázs* az elcsatolt területek emlékének őrzése ürügyén szerveződő társadalmi gyakorlatot mutatja be a selmecbányai bányászati főiskola, illetve egykori hallgatói egyesületének példáján. *Hámori Péter* Észak-Erdély 1940–1944 közötti visszacsatolásának kapcsán a lokális kollektív emlékezet működését vizsgálja. *Hermann Gusztáv* a 18. század végén felbukkant „csíki krónika” hitelessége körüli polémiát idézi fel, és ezen keresztül a székelység eredetére vonatkozó nézeteknek a székelyi identitásra gyakorolt hatására kérdezi rá. *Bárdi Nándor* írásának középpontjában az a kérdés áll, hogy a második bécsi döntést követően többségbe kerülő erdélyi magyar politikai elit

társadalmi és politikai nézeteit hogyan alakította a korábban kisebbségben eltöltött két évtized tapasztalata és emlékezete. *Lagzi Gábor* a lengyel „Keleti Végek” mítosza kapcsán írt tanulmánya elemzés és historiográfiai áttekintés egy multikulturális, több nemzet(iség) számára is fontos területről szóló diskurzus alakulásáról, elsősorban a lengyel nemzeti identitás szempontjából.

Miközben a magyar társadalomtudomány művelői is egyre fokozottabban érzékelik azt a problémát, amely kiindulópontjául szolgált az ismertetett tudományos konferencia alapján megjelent könyvnek, a kérdéskör szisztematikus vizsgálatára mindeddig kevés kísérlet történt. A jelen kötet a probléma sokrétűségének, és elsősorban a belőle kínálkozó megannyi elemzési lehetőségnek a felvillantásával járul hozzá a problémáról szóló tudományos reflexióhoz. Remélhetőleg megkapja az őt méltán megérdemlő figyelmet.